

IONIZÁLÓ SUGÁRZÁSOK

Röntgensugárzás Radioaktív sugárzás

**1895: Wilhelm Conrad Röntgen felfedezése X-Ray, katódsugárcsőves
Generátor segítségével képet hozott létre (Nobel Díj 1901)**

1896 Radioaktivitás felfedezése Henri Becquerel 1903 Nobel-díj

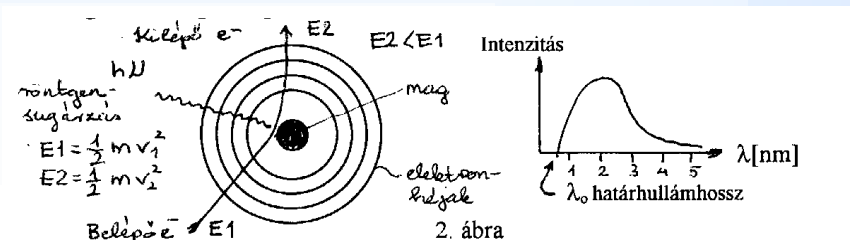
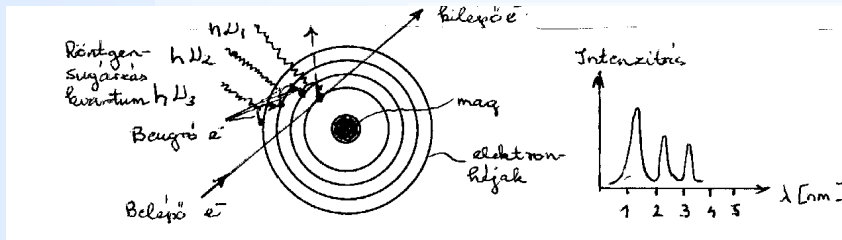
1900 Gamma-sugárzás felfedezése Paul Ulrich Villard

RÖNTGENSUGÁRZÁS

Fajtái:

Karakterisztikus

Fékezési

A fékezési röntgensugárzás spektruma: folytonos, a λ_0 határhullámhossz
DUANE-HUNT törvénye alapján a következő:

$$\lambda_0 = 1,24 / U \quad [\text{nm}],$$

ahol U a maximális csőfeszültség [kV] mértékegységben.

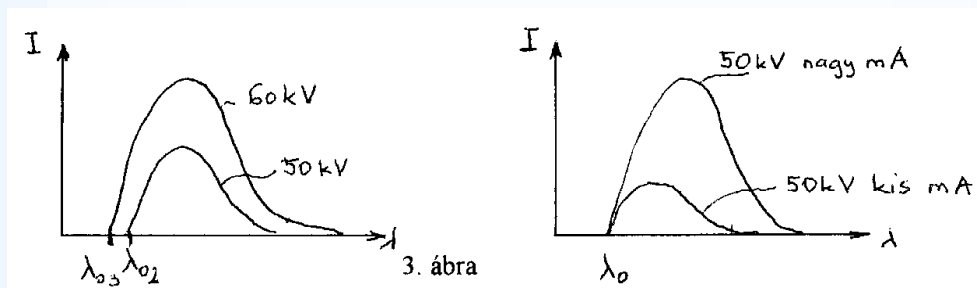
Intenzitás fogalma: (más gyakran használt elnevezéssel: besugárzott felületi teljesítmény, fluxussűrűség) Jele: I . A sugárzás intenzitását a sugár terjedési irányára merőleges A egységnyi felületen, t egységnyi idő alatt áthaladó E energia adja meg:

$$I = E / (A \cdot t), \text{ mértékegysége } [\text{J/m}^2], [\text{N/m}^2]$$

RÖNTGENSUGÁRZÁS

Vizsgáljuk meg hogyan függ a röntgensugárzás intenzitása a csőre kapcsolt feszültségtől ill.

a csövön átfolyó áram erősségétől!

A röntgensugárzás hullámhossztartománya: $5 \cdot 10^{-12} \div 3 \cdot 10^{-10}$ m. A röntgensugárzás

keletkezésekor a befektetett energiának nagy része hővé alakul. 100 kV röntgensőfeszültség esetén az elektron energiának alig 1%-a alakul át röntgensugárzássá. Ebből a gyakorlatban a hasznos nyalábot a teljes sugárzás 2%-a alkotja.

Így adódik eredményül a röntgenső egyesített hatásfokára 0,02%!

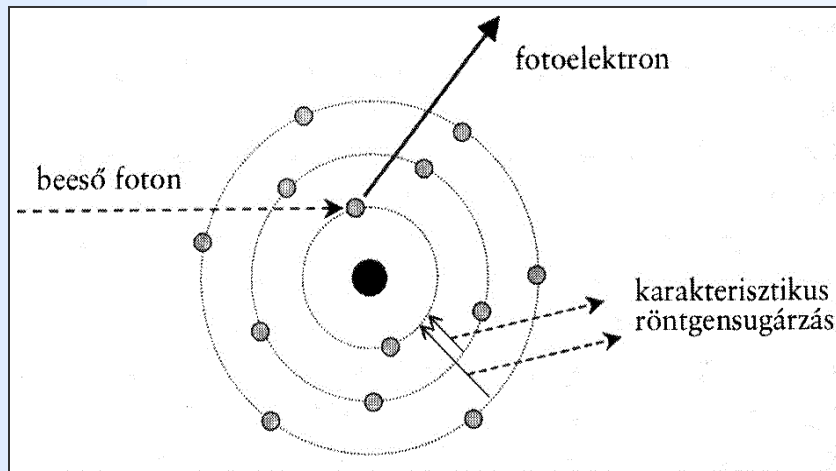
RÖNTGENSUGÁRZÁS

tulajdonságai

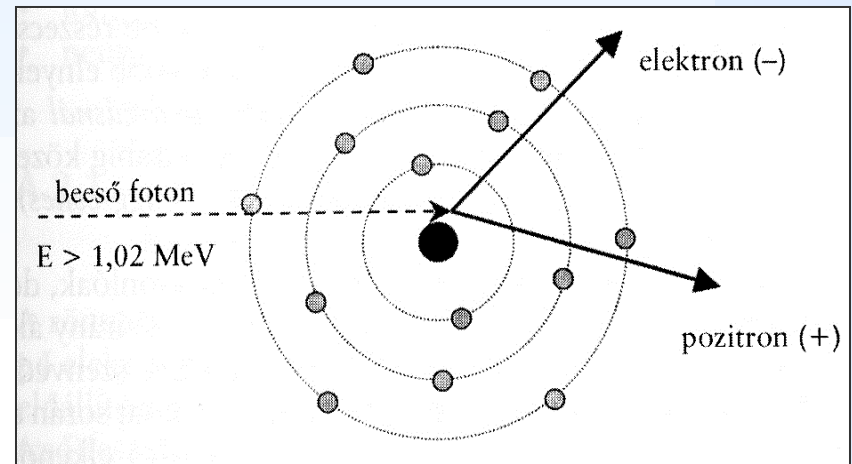
- 1. Láthatatlan;**
- 2. Intenzitása a forrástól való távolsággal r^2 arányban csökken (gömbfelület mentén állandó);**
- 3. Anyagon élön és élettelenen áthalad;**
- 4. Elektrosztatikus és mágneses tér irányából nem téríti el;**
- 5. Fotoemulziós anyagon változtat (1000 Ag atomra hat, míg a látható fény egy fotonja 1 Ag atomot képes létrehozni) Például. filmdóziméterek;**
- 6. Hatására bizonyos vegyületek látható fényt bocsátanak ki. Ezt a jelenséget fluoreszcenciának nevezik (a röntgen sugárzás detektálásának ez az egyik alapvető módszere. ZnS, CsI, ... szintilláció);**
- 7. Vezetőképességet változtat: például aSe amorf szelénét, amelyet a röntgenxerográfiában fel is használtak. (röntgen $\rightarrow$ optikai kép $\rightarrow$ töltéskép);**
- 8. Gázokat ionizál (detektálása ionizációs kamrával Például levegő, Xenont);**
- 9. Biológiai elváltozásokat okoz;**
- 10. A röntgensugárzás útjába helyezett testekről minden irányban másodlagos röntgen sugárzás un. szórt sugárzás indul ki.**

RÖNTGENSUGÁRZÁS

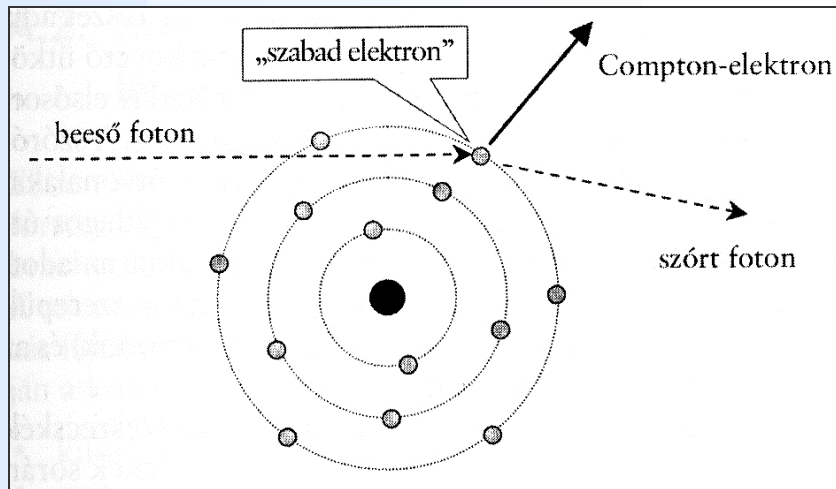
Anyagra gyakorolt kölcsönhatása

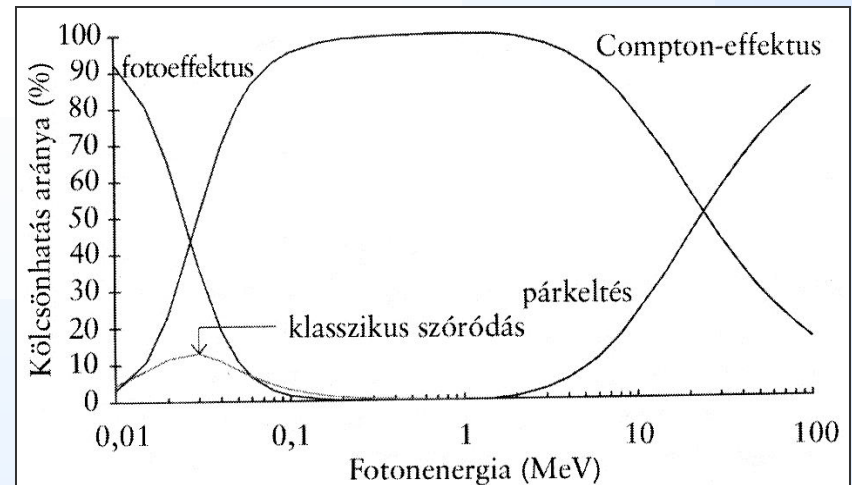
Fotoeffektus

Pároképzés

Compton-effektus

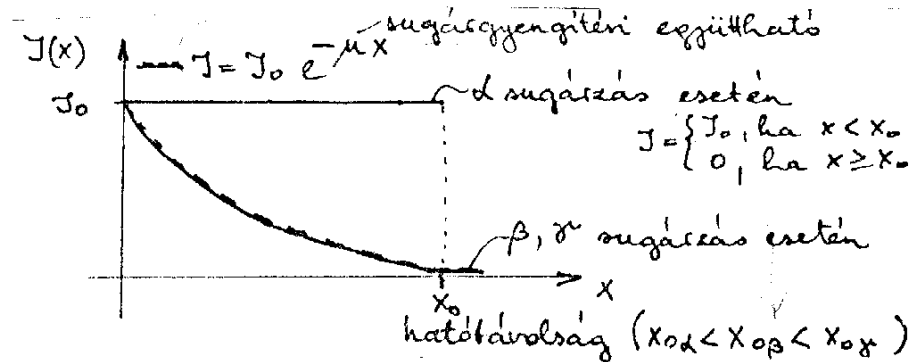

Fotonsugárzás és az elnyelő közeg közötti kölcsönhatások százalékos eloszlása az energia függvényében

RÖNTGENSUGÁRZÁS

Anyagra gyakorolt kölcsönhatása: sugárgyengítés

Essék az anyagra I_0 intenzitású párhuzamos röntgensugár-nyaláb. A homogén összetételű anyag vastagságát jelölje x , amelynek függvényében ábrázolva az áthaladó sugárzás intenzitását, kapjuk a sugárgyengülési görbét.

Képlettel:

$$I(x) = I_0 e^{-\mu x},$$

ahol μ a lineáris sugárgyengítési együttható

μ függ: az anyag fajtájától Z rendszámától ,

ρ sűrűségétől, valamint a röntgensugár λ hullámhosszától és energiájától, azaz $\mu(Z, \rho, \lambda)$

RÖNTGENSUGÁRZÁS

Anyagra gyakorolt kölcsönhatása: sugárgyengítés, tömeggyengítés, felezőréteg

$$\mu = \tau + \sigma + \chi,$$

ahol τ a fotoabszorpció, σ a Compton szóródás, míg χ a párképződés sugárgyengítési tényezője, tehát μ három folyamat együttes jellemzője.

Nézzük a kölcsönhatások jellemzőit:

$$\tau = \text{constans } \rho \lambda Z^4,$$

$$\sigma = \text{constans } \rho \lambda Z.$$

Ha a röntgensugárzás kvantumenergiája eléri az 1,022 MeV-ot, akkor a kölcsönhatás χ párképződés. Ez az az energiatartomány, amelyben a röntgendiagnosztika már nem dolgozik.

Jellemző még az anyagra a tömeggyengítési együttható, amely a μ lineáris sugárgyengítési együttható anyag sűrűségével vett hányadosa definiál, valamint a felezőréteg FVR, amely azt a távolságot jelenti, ahol az anyagon áthaladó sugárzás intenzitása felére csökken

RADIOAKTÍV SUGÁRZÁSOK

Az atommag szerkezetének megismerése szempontjából többet mond a nem alapállapotú gerjesztett atommag viselkedése. A kutatások során először a spontán rádióaktivitást fedezték fel. **Becquerel** vette észre először, hogy bizonyos anyagok sugárzást bocsátanak ki. Rutherford állapította meg, hogy **a sugárzás az atommagokból ered** és háromféle fajtája van:

- az α sugárzás,
- a β sugárzás, és
- a γ sugárzás, amely az elektromágneses sugárzási tér nagyenergiájú kvantumjait (fotonjait) tartalmazza.

Az α sugárzás amely kétszeres pozitív töltésű hélium-ionokból áll

A β sugárzás amely nagysebességű elektronokból áll

A γ kvantum az elektromágneses sugárzási tér kvantuma

RADIOAKTÍV SUGÁRZÁSOK

bomlási törvény, felezési idő, aktivitás, hatótávolság

Tapasztalati tény az, hogy egy atommag valamely T időtartam alatt történő elbomlásának valószínűsége csak e T időtartamtól függ és nem függ az atommag korábbi viselkedésétől. Ha a dt időtartam alatt történő bomlások száma dN és akkor N mag van jelen $dN = -\lambda N dt$, ahol λ a **bomlási állandó**.

T időtartamra integrálnunk kell ezt az kifejezést, és ezzel ismertté válik a sugárzó radioaktív anyagok viselkedésére jellemző összefüggés, amely a **bomlási törvény**:

$$N = N_0 e^{-\lambda t}$$

Felezési idő az az időtartam mely alatt a bomló magok száma a felére csökken.

Aktivitás

A bomlás erősségét az aktivitás jellemzi, amelyet az időegység alatti bomlások száma definiál. **Az aktivitás mértékegysége az egy Becquerel**, annak a radioaktív sugárforrásnak az aktivitása, amelyben egy secundum idő alatt egy bomlás következik be.

Hatótávolság az emberi test felületét érő 1MeV energiájú sugárzásokra, β sugárzás esetén: 5mm, γ sugárzás esetén: végtelen és α sugárzás esetén: 0,05mm.

RADIOAKTÍV SUGÁRZÁSOK

Sugárzás detektálása

A sugárzás kimutatására az anyag és sugárzás kölcsönhatásakor fellépő jelenségek adnak lehetőséget:

Elsődleges kölcsönhatást okoz (ionizálás, gerjesztés) minden töltéssel bíró részecske: α , β .

Másodlagos kölcsönhatás létrejötte révén észleljük a röntgen és γ sugárzást (fotoelektron, Compton effektus...).

Ha a kölcsönhatás kapcsán a héjelektron az atomot, ill. a molekulát elhagyja, az anyag halmazállapotától függően:

- **gázoknál** többnyire ionizáció, néha kémiai reakció következik be;
- **folyadékoknál** disszociáció történik, ami vezetőképesség változással ill. kémiai változással jár együtt;
- **szilárd anyagokban** vegyi változások, ill. elektronoknak vezetési sávba való emelése, ill. szekunder elektronoknak az anyag felületéből való kilépése következik be.

Ha a kölcsönhatás kapcsán csupán gerjesztés történik, akkor halmazállapottól függetlenül az alapállapotba való visszatéréskor egyrészt **lumineszcencia** (főképp fluoreszcencia), másrészt **hőtartalom** változás következhet be.